

Marek Szajda

Uniwersytet Wrocławski

Instytut Historyczny

Spuścizna dra Jana Piotra Dekowskiego w Archiwum Naukowym Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego

Materiał etnograficzny utrwalony w publikacjach J.P. Dekowskiego, zarówno zawarty w rozprawach i monografiach, jak i w drobnych opracowaniach o charakterze przyczynkarskim ma trwałą wartość. Jest to bowiem materiał zgromadzony w wyniku badań terenowych, podejmowanych przez lat przeszło czterdzieści z nigdy niesłabnącym zapałem i zawsze z ogromnym poczuciem odpowiedzialności, z zawsze tą samą rzetelnością i wręcz pedantyczną skrupulatnością¹.

W takich słowach przed ponad czterdziestu laty prof. Kazimiera Zawistowicz-Adamska opisywała działalność dra Jana Piotra Dekowskiego w artykule otwierającym tom „Prac i Materiałów Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Serii Etnograficznej”², dedykowany etnografowi z okazji jego 65. urodzin oraz 45. rocznicy rozpoczęcia pracy naukowej. Tekst ten można uznać za ciekawy, choćby z powodu relacji pomiędzy pracownikami naukowymi. Oto w wielu słowach pochwały oraz wdzięczności, dorobek swojego młodszego kolegi, co więcej ucznia, opisuje promotorka zarówno pracy magisterskiej, jak i doktorskiej. Sytuacja, jeśli nie zadziwiająca, to przynajmniej niecodzienna.

Jan Piotr Dekowski z pewnością był postacią nietuzinkową. Wyróżniały go: zapał do pracy, olbrzymie oddanie oraz wspomniana już wyjątkowa skrupulatność odnośnie do podejmowanych tematów badawczych. Niniejszy tekst jest zarówno przypomnieniem tej postaci, jak i zaprezentowaniem jego dorobku naukowego. Okazją do tego jest opracowanie spuścizny naukowej etnografa, zdeponowanej w Archiwum Naukowym PTL we Wrocławiu. Poniższe opisy można traktować więc, jako przyczynek do przewodnika po tej najświeższej części zasobu archiwalnego PTL.

¹ K. Zawistowicz-Adamska, *O Doktorze Janie Piotrze Dekowskim i jego zasługach dla polskiej etnografii. Z okazji 45-lecia badań naukowych* [w:] „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna” 1973, nr 17, s. 9.

² Ibid., s. 7–12. Dalej jako: „PiMMAiE”.

Jan Piotr Dekowski – szkic do biografii³

Z pewnością dla wielu współczesnych etnologów, antropologów postać Jana Piotra Dekowskiego może wydawać się odległą i nieznaną. Właściwie cała jego działalność była ściśle związana z centralną Polską, a jej charakter można określić jako etnograficzny. Tematy badawcze jakie podejmował w swoich pracach dotyczyły miejscowości województwa łódzkiego lub tych, które sąsiadują z regionem. Był on więc przede wszystkim naukowcem związanym z terenem, opisującym wybrane zagadnienia np.: stroje ludowe, obrzędowość czy pożywienie ludności wiejskiej. Z pewnością taka postawa i zainteresowania po części wynikały z jego pochodzenia, jak i początków kariery zawodowej.

Okres tomaszowski

Jan Piotr Dekowski urodził się 22 lutego 1907 r. w Tomaszowie Mazowieckim w rodzinie Konstantego i Agnieszki z Kurzyców⁴, jako drugi syn. Z miastem tym był związany w kolejnych etapach swojej aktywności, zarówno tej szkolnej, jak i zawodowej, badawczej. W latach 1926–1931 uczęszczał do Państwowego Seminarium Nauczycielskiego im. Tadeusza Rejtana⁵. W okresie tym niezwykle

³ Postać Dekowskiego opisało już pokrótce kilku badaczy. Zob. m.in. nekrologi: I. Lechowa, *Wspomnienie o Doktorze Janie Piotrze Dekowskim*, [w:] „Lud” 1990, t. LXXIII, s. 350–355; E. Królikowska, *Jan Piotr Dekowski (1907–1988)*, [w:] „PiMMAiE” 1989–1990, nr 29, s. 99–100. Zob. także biogram: hasło: *Jan Piotr Dekowski*, [w:] *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*, t. I, red. E. Fryś-Pietraszkowa, A. Kowalska-Lewicka, A. Spiss, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Kraków 2002, s. 59–61. Również biogram, autorstwa samego Dekowskiego: J.P. Dekowski, *Noty biograficzne pracowników łódzkiego ośrodka etnograficznego*, [w:] „Łódzkie Studia Etnograficzne” (dalej jako: „ŁSE”) 1975, t. XVII, s. 24–25. Wiele informacji zawiera broszura wydana przez przyjaciół etnografa z Tomaszowa Maz., zob.: *Dr Jan Piotr Dekowski 1907–1988 (materiały z sesji popularnonaukowej 20.XI.1993)*, red. S. Sachnacki, Towarzystwo Przyjaciół Muzeum w Tomaszowie Maz., Tomaszów Mazowiecki 1994, ss. 24.

⁴ Konstanty Dekowski (1879–1942) pracował w Tomaszowie Maz. jako folusznik. Matka, Agnieszka z Kurzyców Dekowska (1884–1946) przez wiele lat była zatrudniona w Tomaszowskiej Przędzalni Wełny Czesankowej. Por. AN PTL, Spuścizna J.P. Dekowskiego, sygn. 089, Dokumenty osobiste, brak numeracji stron.

⁵ Więcej informacji o szkole zob.: J. Wojniłowicz, *Z dziejów Państwowego Seminarium Nauczycielskiego Męskiego im. Tadeusza Rejtana w Tomaszowie Mazowieckim (1919–1932)*, [w:] „Rocznik Łódzki” 1982, t. XXXII, s. 155–172.

wpływ na Dekowskiego miał Tadeusz Seweryn⁶, pracujący w szkole jako nauczyciel historii (1921⁷–1929). To wówczas późniejszy dyrektor Muzeum Etnograficznego w Krakowie rozwijał swoje pasje etnograficzne, zarażając nimi uczniów. Wraz z powołanym przez siebie kołem krajoznawczym organizował liczne wyjazdy terenowe, w których z zaangażowaniem brali udział jego podopieczni. Ich wsparcie było niezwykle cenne przy powołaniu Muzeum Regionalnego w Tomaszowie Maz. w roku 1927⁸, którego inicjatorem i pomysłodawcą był Seweryn. W dużej mierze to właśnie uczniowie pozyskali część eksponatów na wystawę stałą placówki. O swojej młodzieńczej działalności wspominał Dekowski w krótkim wspomnieniu opublikowanym w „ŁSE”. Pisał on: „W 1924 r. zorganizował [T. Seweryn – przyp. M.S.] Koło Krajoznawcze Młodzieży na terenie seminarium nauczycielskiego. Członkowie tego Koła pod jego opieką i kierunkiem rozwijali bardzo ożywioną działalność. Miedzy innymi sporządzali opisy i rysunki z zakresu kultury ludowej oraz zabierali eksponaty etnograficzne. Realizowali to wszystko w czasie specjalnych wypraw lub w czasie bytności w rodzinnej wsi. Część zebranych materiałów początkowo przesyłano do Muzeum Etnograficznego w Krakowie, gdzie dotąd się znajdują, część natomiast wykorzystywano przy pisaniu artykułów do »Orlego Lotu«. Członkowie Koła z inicjatywy T. Seweryna włączyli się również do terenowych prac gwaroznawczych. Prace te poprzedziła specjalna konferencja, na którą przybył z krakowskiego uniwersytetu prof. Kazimierz Nitsch”⁹. Choć po kilku latach nauczyciel zdecydował się na wyjazd do Krakowa, z którym związał się już na stałe, nie spowodowało to jednak spadku zainteresowania regionem wśród seminarzystów. Działalność Seweryna odcisnęła piętno zwłaszcza na młodym Dekowskim i w dużym stopniu ukształtowała jego dalsze aktywności badawcze oraz naukowe. Po wyjeździe wykładowcy to on przejął po nim część obowiązków związanych z pracą muzealną¹⁰.

W 1931 r., po ukończeniu szkoły, Jan Piotr pracował początkowo w roli nauczyciela w Szkole Powszechnej w Pludwinach w powiecie brzezińskim. Trwało to przez okres dwóch lat. Następnie, również jako nauczyciel, powrócił do Tomaszowa Mazowieckiego, gdzie angażował się zarówno w pracę w Szkole Podstawowej nr 1 (w latach 1933–1940), jak i muzealną, będąc współorganizatorem i kierownikiem miejscowego Muzeum Regionalnego. W okresie tym Dekowski

⁶ Tadeusz Seweryn (1894–1975) – etnograf, muzealnik, artysta, wykładowca akademicki związany z UJ, wieloletni dyrektor Muzeum Etnograficznego w Krakowie, prezes PTL w latach 1956–1961. Uczestnik obu wojen światowych, działacz konspiracji podczas okupacji niemieckiej, współtwórca Rady Pomocy Żydom „Żegota” w Krakowie. Więcej zob.: hasło: *Seweryn Tadeusz* [w:] *PSB*, t. XXXVI/3, Polska Akademia Nauk, Warszawa–Kraków 1995, s. 344–349.

⁷ W niektórych opracowaniach podawany jest rok 1920.

⁸ Mylnie niektórzy autorzy podają rok 1926.

⁹ Cyt. za: J.P. Dekowski, *Tadeusz Seweryn w Tomaszowie Mazowieckim*, [w:] „ŁSE” 1977, t. XIX, s. 126.

¹⁰ J. Wojniłowicz podaje, iż Dekowski opiekował się zbiorami Muzeum od 1933 r. aż do wybuchu wojny, por.: J. Wojniłowicz, *Życie i działalność dr Jana Piotra Dekowskiego*, [w:] *Dr Jan Piotr...*, s. 6. Po Sewerynie Muzeum kierował ks. Kazimierz Olszewski, miejscowy proboszcz, dopiero po nim J.P. Dekowski; por.: J.P. Dekowski, *Tadeusz Seweryn...*, s. 127.

był niezwykle aktywny na wielu płaszczyznach. Działał harcersko, m.in. w założonej przez siebie Drużynie Harcerskiej im. płk. Leopolda Lisa-Kuli oraz w Komendzie Hufca Harcerzy (1935–1939)¹¹, wyjeżdżał na badania terenowe jako etnograf-amator, a w wolnych chwilach (podczas urlopu) prowadził kwerendy biblioteczne i archiwalne w różnych instytucjach. W tym okresie rozwinął swój warsztat pisarski, publikując liczne prace z zakresu historii regionu. Jego artykuły ukazywały się zarówno w prasie lokalnej, jak i pismach specjalistycznych o zasięgu ogólnopolskim. Dotyczyły przede wszystkim zagadnień krajoznawczych, w mniejszym stopniu etnograficznych czy historycznych. Wśród najważniejszych tytułów, na łamach których ukazały się prace Dekowskiego, warto wymienić m.in.: „Ziemię”, „Orli Lot”, „Wiadomości Ludoznawcze”, „Kurier Literacko-Naukowy”, „Głos Nauczycielski” czy „Przegląd Krajoznawczy”. W latach trzydziestych wydał również kilka książek. Do najważniejszych należy ponadstustronicowa publikacja, napisana wspólnie z Józefem Jastrzębskim, wydana w 1935 r.: „Tomaszów Mazowiecki. Przewodnik po mieście i okolicy”¹² oraz „Powstanie styczeniowe 1863–1864 w Tomaszowie Mazowieckim i sąsiednich powiatach (brzezińskim, rawskim i opoczyńskim)”¹³ opracowane już samodzielnie. Publikacje te były oparte na skrupulatnych badaniach terenowych etnografa.

W 1939 r., w czasie pierwszych miesięcy okupacji Tomaszowa Mazowieckiego, zamknięto i zlikwidowano placówkę muzealną, którą kierował Dekowski. Jako nauczyciel pracował w mieście jeszcze przez trzy kolejne lata. W 1942 r. skierowano go do pracy w Zarzęcinie, w powiecie opoczyńskim. W AN PTL zachowało się wiele notatek, korespondencja oraz fragmenty pamiętnika Dekowskiego z tego okresu. Są to niezwykle dokładne zapiski prezentujące obserwowaną rzeczywistość; w wielu przypadkach towarzyszą im ciekawe analizy i spostrzeżenia, zwłaszcza odnośnie do życia na wsi w trudnych warunkach okupacji. Nie stroni w nich od opisów zachowań żołnierzy niemieckich, pogorszającej się sytuacji tomaszowskich Żydów czy też znanych mu oddziałów partyzanckich działających w terenie.

Do Tomaszowa Maz. etnograf powrócił już po zakończeniu wojny w 1945 r. Tam też rozpoczął pracę w roli nauczyciela, najpierw w Szkole Podstawowej nr 4 (1945–1946), później w Szkole Podstawowej nr 9 (1946–1949) oraz okresowo w Gimnazjum i Liceum Handlowym¹⁴. W tym samym czasie przystąpił Dekowski do zorganizowania na nowo placówki muzealnej. W 1946 r. stworzył własnym wysiłkiem pierwszą wystawę etnograficzną w Muzeum Regionalnym w Tomaszowie. Trudy swojej pionierskiej pracy opisywał w „Ludzie”: „Po przesunięciu się frontu zabrałem się wraz z artystą Stefanem Justą do uporządkowania

¹¹ A. Woskowski, *Jan Piotr Dekowski – nauczyciel, wychowawca, działacz harcerski*, [w:] Dr Jan Piotr..., s. 17.

¹² J.P. Dekowski, J. Jastrzębski, *Tomaszów Mazowiecki. Przewodnik po mieście i okolicy*, b.d., Tomaszów Mazowiecki, ss. 110.

¹³ J.P. Dekowski, *Powstanie styczeniowe 1863–1864 w Tomaszowie Mazowieckim i sąsiednich powiatach (brzezińskim, rawskim i opoczyńskim)*, b.d., Tomaszów Mazowiecki, ss. 62.

¹⁴ A. Woskowski, *Jan Piotr Dekowski – nauczyciel...*, s. 18.

muzeum, udało mi się też odbyć pożyteczną wycieczkę w Opoczyńskie, by zrekonstruować stroje ludowe. Wykonaliśmy 28 rysunków typów ludowych, 400 szkiców z zakresu budownictwa sztuki ludowej, zebraliśmy około 200 próbek tkanin i haftów oraz kilka sztuk oryginalnych okazów tkactwa ludowego. Wyprawa ta pozwoliła jednocześnie na dokładniejsze zorientowanie się w terenie i poznanie zwyczajów i tradycji ludowych, które znajdują swoje odzwierciedlenie w muzeum”¹⁵. W kilka lat później, w 1951 r., wraz z upaństwowieniem placówki i przeniesieniem siedziby do zabytkowego pałacu rodziny Ostrowskich, został jej kierownikiem, rezygnując tym samym z pracy w szkole¹⁶.

W tym okresie ważną sferą aktywności społecznej Dekowskiego było również harcerstwo. Jeszcze przed wojną, jako instruktor, był on zaangażowany w pracę tomaszowskiego hufca w wielorakim charakterze, m.in. jako członek komendy, jak i kwatremistrz obozów oraz akcji letnich. Tuż po zakończeniu wojny przystąpił na nowo do tej aktywności, będąc niezwykle pracowitym organizatorem życia harcerskiego. Dość szybko został komendantem Hufca ZHP w Tomaszowie Maz., m.in. użyczając pomieszczeń muzealnych na siedzibę Komendy. W tym czasie podharcemistrz Dekowski organizował liczne obozy oraz akcje szkoleniowe, podczas których zachęcał uczestników do zbierania materiału etnograficznego na potrzeby prowadzonego przez siebie Muzeum. Poprzez tego typu działania skutecznie upowszechniał kulturę ludową wśród młodzieży. Podczas licznych akcji były również widowiska i przedstawienia oparte na zwyczajach i wierzeniach, przygotowywane pod kierunkiem komendanta. Jak deklarował jeden z jego podopiecznych, Antoni Woskowski, podczas sesji poświęconej pamięci Dekowskiego: „Do końca jednak swego życia, czuł się harcerzem i przestrzegał norm życia harcerskiego. (...) Do dziś jego harcerze potrafią zaśpiewać pieśni ludowe, których ich nauczył”¹⁷. Wraz z tzw. likwidacją harcerstwa w 1948 r.¹⁸ Dekowski zrezygnował z pełnionych przez siebie obowiązków.

Pod koniec lat czterdziestych, pracując jeszcze zarówno jako nauczyciel jak i muzealnik, Dekowski podjął czteroletnie studia z zakresu etnografii na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Łódzkiego. Niewątpliwie był to dla niego okres niebywałego rozwoju naukowego, czas doskonalenia warsztatu badawczego. Pracę magisterską poświęconą strojom ludowym z okolic Piotrkowa Tryb., przygotowaną pod kierunkiem prof. Kazimierzy Zawistowicz-Adamskiej, obronił w 1953 r. Zaledwie rok później tekst ten został opublikowany nakładem PTL w serii Atlasu Polskich Strojów Ludowych¹⁹.

¹⁵ J.P. Dekowski, *Muzeum Regionalne w Tomaszowie Mazowieckim*, „Lud” 1946, t. XXXVI, s. 400–401.

¹⁶ J. Wojniłowicz, *Życie i działalność...*, s. 7.

¹⁷ A. Woskowski, *Jan Piotr Dekowski – nauczyciel...*, s. 20.

¹⁸ Wówczas wcielono ZHP do nowo utworzonego Związku Młodzieży Polskiej, w którego ramach skauci funkcjonowali pod nazwą Organizacji Harcerskiej. W tym roku również wielu instruktorów zrezygnowało z pełnionych funkcji; por.: W. Hausner, M. Wierzbicki, *Sto lat harcerstwa*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2015, s. 194–197.

¹⁹ J.P. Dekowski, *Strój piotrkowski*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wrocław 1954, ss. 89.

Prócz wielu aktywności w sferze zawodowej i naukowej warto wspomnieć również o zmianach w życiu osobistym. W roku 1942 zmarł ojciec etnografa, a w 1946 r. matka. Prawdopodobnie w tym samym roku Dekowski poznał Bronisławę Golik²⁰, nauczycielkę, harcerkę, która przeniosła się po wojnie do Tomaszowa Maz., podejmując pracę w miejscowej Szkole Zawodowej. Przez kolejne lata para ściśle ze sobą współpracowała; przeprowadzali razem badania terenowe, organizowali różne działania w tomaszowskim muzeum. W 1950 r. zawarli związek małżeński, który trwał przez następne 24 lata, aż do śmierci Bronisławy. Przez cały okres wspólnego pożycia para prowadziła szczegółowe badania nad folklorem woj. łódzkiego. Dekowska, która ukończyła kursy śpiewu i muzyki, skupiła się na dokumentacji pieśni ludowych. Podczas licznych wyjazdów odnotowywała zarówno teksty, jak i zapis nutowy poszczególnych pieśni. Jak pisał jej mąż w pośmiertnym biogramie: „w ciągu lat 20 (1954–1974) zgromadziła ponad 10 000 pieśni, wiele z nich o wartości unikalnej, jak choćby pieśni dotyczące sobótek, turonia, (...) wiele interesujących starych pieśni weselnych”²¹. Materiały te były wielokrotnie publikowane²², także w książkach i artykułach przygotowanych przez Jana Dekowskiego. Po zawale serca w 1954 r., i późniejszym przejściu na rentę, wspierała męża we wszelkich aktywnościach etnograficznych, m.in. pomagając w realizacji konkursów folklorystycznych. Przez wiele lat była współpracowniczką zespołu „Opocznianka”, prowadziła również chóry szkolne.

Okres łódzki

W 1956 r. Dekowskiego przeniesiono służbowo do Łodzi. Tam, jako kustosz w Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym, zajmował się Działem Strojów Ludowych. Przeprowadzkę tę, określaną często w literaturze jako „przeniesienie służbowe”²³, nazwałbym raczej awansem, skierowaniem do większej placówki w wojewódzkim mieście. Zmiana miejsca zatrudnienia była dla Dekowskiego ważnym czynnikiem kształtującym jego karierę zawodową i naukową. Jest to widoczne choćby w publikowanych przez niego licznych artykułach oraz książkach. W tym łódzkim okresie dość szybko ukazał się „Strój sieradzki”²⁴, jak również

²⁰ Bronisława Anna Dekowska (25 VIII 1907–6 IX 1974) – ur. w Nowym Sączu, córka Jana Golika i Rozalii z Michalików, absolwentka Żeńskiego Seminarium Nauczycielskiego im. M. Konopnickiej w Nowym Sączu (1928) oraz Państwowego Wyższego Kursu Nauczycielskiego w Krzemieńcu (1937). Nauczycielka w szkołach w: Woli Drzazgowej, Ujeździe, Żelechlinie, Dzielnicy oraz w Tomaszowie Maz. Etnografka, folklorystka, badaczka pieśni ludowych centralnej Polski. Por.: hasło: *Bronisława Anna Dekowska*, [w:] *Etnografowie i lud...*, s. 57–58; I. Lechowa, *Bronisława Dekowska (1907–1974). Wspomnienie*, [w:] „ŁSE” 1975, t. XVII, s. 165–167.

²¹ AN PTL, Spuścizna J.P. Dekowskiego, sygn. 089, Dokumenty osobiste, *Dekowska Bronisława Anna* [incipit], brak numeracji stron.

²² Zob. m.in.: B. Dekowska, J.P. Dekowski, *Pieśni i przyśpiewki ludowe z Rawskiego*, Powiełarnia „Uniwersum”, Łódź 1960, ss. 49.

²³ I. Lechowa, *Wspomnienie...*, s. 350.

²⁴ J.P. Dekowski, *Strój sieradzki*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wrocław 1959, ss.75.

ciekawe teksty będące pokłosiem badań terenowych prowadzonych przez etnografa z ramienia Muzeum. W tym kontekście warto podkreślić, iż Dekowski kierował zespołowymi badaniami etnograficznymi przeprowadzanych przez pracowników placówki w latach 1963–1968²⁵.

Zamieszkanie w Łodzi z pewnością miało również wpływ na dalsze kształcenie. Stopień naukowy doktora etnograf uzyskał w 1968 r. za rozprawę „Pożywienie chłopów łowickich (1880–1939)” napisaną pod kierunkiem prof. Zawistowicz-Adamskiej. Praca ta ukazała się drukiem jako jeden z numerów PiMMAiE w Łodzi, SE²⁶. W kolejnych latach publikował bardzo wiele tekstów opartych na przeprowadzonych badaniach terenowych, m.in. w takich pismach jak: „Łódzkie Studia Etnograficzne”, „Literatura Ludowa”, „PiMMAiE w Łodzi” czy „Polskiej Sztuce Ludowej”. Wiele z nich było jedynie sprawozdaniami z prac Kół Miłośników Folkloru lub krótkimi przyczynkami. Wśród poważniejszych prac należy wyróżnić te dotyczące pożywienia²⁷, strojów ludowych²⁸, wesela²⁹, obrzędów rodzinnych³⁰ czy też publikowane opracowania biograficzne artystów ludowych³¹. W tym czasie Dekowski wydał również kilka książek o charakterze popularnonaukowym, m.in. ze Zbigniewem Haukiem³². Niedokończoną przez Dekowskiego pracą, której poświęcił wiele lat, jest tzw. „Encyklopedia pożywienia”, do której przygotowywał poszczególne hasła. Materiały zebrane na potrzeby tego wydawnictwa stanowią ważną część spuścizny etnografa. Magdalena Liberska-Marinow, podejmując się próby podsumowania dorobku badacza, podkreśla, iż jego zainteresowania badawcze były szerokie, a rzetelność pracy na bardzo wysokim poziomie. Jednocześnie w większości artykułów, bez względu na ich charakter i podejmowane zagadnienia, dominował folklor. Jak stwierdziła: „wyraźnie

²⁵ I. Lechowa, *Wspomnienie...*, s. 350. Szczegółowy opis badań, spis uczestników oraz podejmowane tematy badawcze zob.: J.P. Dekowski, *Badania terenowe zespołu etnograficznego Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi w 1964 r.*, [w:] „ŁSE” 1965, t. VII, s. 187–188.

²⁶ J.P. Dekowski, *Z badań nad pożywieniem ludu łowickiego 1880–1939*, „PiMMAiE” 1968, nr 12, ss. 245.

²⁷ Idem, *Uprawa roli i rośliny uprawne w Opoczyńskim*, [w:] „Prace i Materiały Etnograficzne” 1959, t. 13, s. 19–98; idem, *Pasterstwo nad Pilicą*, ibidem, s. 149–278 (do pracy tej załączono cenny słowniczek gwary w opracowaniu M. Szymczaka); idem, *Przemiany tradycyjnego pożywienia wiejskiego na obszarze Polski środkowej*, „PiMMAiE” 1979, nr 20, s. 171–218; idem, *Z badań nad pożywieniem ludu łęczyckiego*, ibidem, 1964, nr 8, s. 185–197.

²⁸ Idem, *Strój ludowy na obszarze Polski Środkowej i jego przemiany*, ibidem, s. 221–298.

²⁹ Idem, *Weselne zwyczaje wiankowe na terenie Polski środkowej*, ibidem, 1974, nr 18, s. 25–73.

³⁰ Idem, *Zwyczaje i obrzędy rodzinne*, ibidem, 1987, nr 24, s. 195–270.

³¹ Zob. m.in.: Idem, *Wybrane relacje etnograficzno-historyczne z zapisków Franciszka Kaźmierskiego z Bochenia powiatu łowickiego*, „ŁSE” 1970, t. 12, s. 57–116; idem, *Stanisław Czernik 1899–1964*, ibidem, s. 147–149; idem, *Teresa Szwedkiewicz z Opoczna i jej zbiory etnograficzne*, ibidem, s. 161–166.

³² J.P. Dekowski, Z. Hauke, *Folklor regionu opoczyńskiego*, Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury, Warszawa 1974, ss. 268; idem, *Folklor ziemi łęczyckiej*, Warszawa 1981, ss. 480.

uprzywilejowaną pozycję [pośród publikacji – M.S.] zajmują: opoczyńskie – 46, brzezińskie – 30, łódzkie – 23, łęczyckie – 20, piotrkowskie – 16”³³. Większa część pozostałych opracowań dotyczy innych, pomniejszych miejscowości i wsi centralnej Polski. W sumie drukiem ukazało się ponad 200 różnego typu tekstów autorstwa etnografa³⁴. Wszystko to świadczy o Dekowskim, jako nie tylko wyjątkowym „terenowcu”, ale również przysparza mu nieformalny tytuł „etnografa centralnej Polski”.

Po przejściu na emeryturę w 1972 r. muzealnik zaangażował się w działalność Kół Miłośników Folkloru, które za jego sprawą powstały w Łodzi, Opocznie i Kaliszu. Jak określiła to dr Anna Kowalska-Lewicka: „był duszą tych organizacji, inicjował spotkania i zbieranie materiałów”³⁵. Równolegle do tej działalności piastował funkcję komisarza kolejnych konkursów folkloru robotniczego, dzięki którym zbierano różnego typu opisy związane m.in. z obrzędowością doroczną. Odzwierciedleniem tej aktywności są liczne materiały archiwalne zgromadzone w spuściźnie etnografa. O relacjach pomiędzy członkami Kół a ich założycielem świadczą bardzo dobitne listy, zawarte w korespondencji w AN. Na ich podstawie można stwierdzić, iż kilkanaście lat pracy w poszczególnych organizacjach spowodowało powstanie silnych więzów pomiędzy członkami. Wielu z uczestników traktowało Dekowskiego z nad wyraz dużą sympatią, przysyłając mu wiersze i piosenki na jego cześć czy też dopominając się jego obecności na poszczególnych spotkaniach. Po latach słusznie zauważyła prof. Bronisława Kopczyńska-Jaworska: „Koło Miłośników Folkloru Robotniczej Łodzi działało tak długo, jak żył jego opiekun dr J.P. Dekowski oraz jego, na ogół w zaawansowanym wieku, członkowie”³⁶.

Etnograf przez większą część swojego życia zawodowego był aktywnym członkiem PTL, do którego należał od 1946 r. W okresie 1967–1970 sprawował funkcję członka Zarządu Głównego, natomiast przez kolejne trzy lata zasiadał w Komisji Rewizyjnej. Ponadto aktywnie działał w oddziale łódzkim towarzystwa (przez wiele lat był członkiem Zarządu), przy którym organizował liczne konkursy, spotkania, w końcu zorganizował Koło Miłośników Folkloru. W 1984 r. został wyróżniony honorowym członkostwem PTL. Kilka lat wcześniej, w 1977 r., podczas LII Walnego Zgromadzenia w Łodzi, Dekowski zgłosił propozycję opracowania słownika etnografów polskich, co zostało przyjęte przez

³³ M. Liberska-Marinow, *Kilka uwag o dorobku naukowym Jana Piotra Dekowskiego*, [w:] *Dr Jan Piotr...*, s. 11.

³⁴ K. Zawistowicz-Adamska, *Bibliografia prac dr Jana Piotra Dekowskiego za lata 1928–1972*, „ŁSE” 1973, nr 17, s. 13–19; I. Lechowa, *Bibliografia Jana Piotra Dekowskiego. Kontynuacja od roku 1975*, „Lud” 1990, t. LXXIII, s. 353–354. Również: M. Szajda, dr Jan Piotr Dekowski – Bibliografia prac (wykaz najważniejszych tekstów wg lat opublikowania), http://www.ptl.info.pl/?page_id=5469 [dostęp 21.12.2016 r.].

³⁵ Zob.: hasło: *Jan Piotr Dekowski* [w:] *Etnografowie i ludoznawcy...*, s. 60.

³⁶ B. Kopczyńska-Jaworska, *Przedmowa*, [w:] *Kronika Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego (1895–1995)*, red. Z. Kłodnicki, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wrocław 1997, s. 9.

członków towarzystwa z dużą aprobatą. Przez kolejne lata, aż do śmierci, to zajęcie było realizowane przez niego z dużym zaangażowaniem. Niestety nie było mu dane dokończyć prac nad słownikiem. Już po jego odejściu, podczas LXV Walnego Zgromadzenia Delegatów, pracę nad dokończeniem dzieła powierzono dr Annie Kowalskiej-Lewickiej³⁷. Pierwszy tom pod jej redakcją ukazał się kilkanaście lat później, w 2002 r.³⁸. Od roku 1958 należał do Polskiego Towarzystwa Historycznego.

Praca Dekowskiego wielokrotnie była doceniana przez różne gremia i organizacje. Etnograf otrzymał wiele odznaczeń o charakterze państwowym, branżowym czy regionalnym, m.in.: Złoty Krzyż Zasługi (1964), Odznaka Zasłużonego Działacza Kultury (1965), Nagroda Woj. Łódzkiego za upowszechnianie twórczości ludowej i etnografii (1966), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1976), Nagroda im. Oskara Kolberga (1978) czy Honorowe Obywatelstwo Miasta Kalisza (1980)³⁹.

Losy spuścizny naukowej

Dzieje spuścizny dra Jana Piotra Dekowskiego bynajmniej nie są proste i oczywiste. Wyraźnym tego świadectwem jest okres niespełna 28 lat, który upłynął od pierwszych decyzji aż do ostatecznego udostępnienia materiałów czytelnikom. Tak długie oczekiwanie na uporządkowanie akt wynikało z kilku czynników, na czele z tym finansowym. Dopiero dzięki dotacji Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych⁴⁰ w 2016 r. udało się w pełni i ostatecznie zakończyć długotrwały proces.

Właściwa historia spuścizny zaczęła się zaledwie dwa tygodnie po śmierci etnografa. Anna Kowalska-Lewicka, ówczesna prezes PTL, przez wiele lat współpracująca z Dekowskim w badaniach nad pożywieniem chłopów, zwróciła się pisemnie do dwóch osób z najbliższego grona zmarłego, o pomoc w zabezpieczeniu oraz przygotowaniu do ewentualnego przekazania wszelkich materiałów zostawionych przez badacza⁴¹. W tym wąskim gronie byli wieloletni współpracownicy Dekowskiego: Irena Lechowa – zatrudniona w Muzeum Archeologicznym i Etnologicznym w Łodzi oraz Jan Łuczkowski – dyrektor Muzeum Regionalnego w Opocznie. W korespondencji, która zachowała się w Archiwum Zakładowym, prezes Kowalska-Lewicka proponowała przeniesienie całej spuścizny do Archiwum Naukowego (nazywanego wówczas centralnym) PTL we Wrocławiu, gdzie wykwalifikowani pracownicy archiwści mieli zająć się opracowaniem dokumentów. Decyzja ta była podyktowana wolą zmarłego. Odnosnie do

³⁷ Z. Kłodnicki, *Dzieje Towarzystwa [w:] Kronika...*, s. 111.

³⁸ *Etnografowie i ludoznawcy...*, ss. 347.

³⁹ Por. I. Lechowa, *Wspomnienie...*, s. 352.

⁴⁰ Dalej jako: NDAP.

⁴¹ Korespondencja Archiwum Naukowego PTL (Archiwum Zakładowe, dalej jako: KA), brak sygn., List Anny Kowalskiej-Lewickiej do Jana Łuczkovskiego z 4 grudnia 1988 r.; List Anny Kowalskiej-Lewickiej do Ireny Lechowej z 4 grudnia 1988 r., brak numeracji stron.

pozostawionych księzek, zdecydowano o zdeponowaniu ich w całości na rzecz Muzeum Regionalnego w Opocznie. Do tej placówki, krótko przed śmiercią, etnograf przekazał zbiór pieśni ludowych; całość, uporządkowana alfabetycznie i tematycznie, zawierała łącznie 25 teczek (zeszytów).

Innym zagadnieniem są dokumenty zebrane na potrzeby słownika etnografów polskich. Przez wiele lat Dekowski gromadził materiały na temat różnych postaci, wysyłał ankiety, opracowywał wstępne biogramy. To właśnie ta część spuścizny została wyłączona z całości, z myślą o dalszych pracach. W planach ówczesnej prezes było opracowanie słownika na 100-lecie PTL w 1995 r., co nie doszło do skutku. Materiały, które dotyczyły tej tematyki zostały zgromadzone i uporządkowane przez Irenę Lechową oraz prof. Bronisławę Kopczyńską-Jaworską, kierującą wówczas Ośrodkiem Dokumentacji i Informacji Etnograficznej PTL⁴². W kolejnych latach nie trafiły z powrotem do zasobu AN. Stało się to dopiero we wrześniu 2016 r., kiedy to część biogramów została przekazana przez oddział krakowski Towarzystwa do wrocławskiego archiwum. Z dużą dozą prawdopodobieństwa materiały te trafiły na kilka dekad do stolicy Małopolski za sprawą A. Kowalskiej-Lewickiej.

W marcu 1989 r. w liście do Jana Łuczковского wieloletnia prezes pisała, że „nasza propozycja polega na tym, by Pan starał się zachować materiały dra Dekowskiego tak, jak je autor zgromadził, bez ich porządkowania. W stanie, w jakim się znajdują, stanowią one nie tylko bezcenny dokument kultury ludności Polski środkowej (oryginalne mat. zebrane w terenie i wypisy z trudno nieraz dostępnych archiwaliów i literatury XIX i XX w.), ale również są świadectwem warsztatu naukowego dra Dekowskiego, ukazują jak on gromadził i segregował materiały”⁴³. Późniejsze dokumenty wskazują, iż rzeczywiście nie podjęto prób uporządkowania dokumentów przed ich przekazaniem do Wrocławia. Jan Łuczkowski opracował jedynie pewnego rodzaju wykaz paczek, które przekazywał PTL. Na jego potrzeby podzielił archiwalia na 18 grup/kategorii, według zawartości spakowanych materiałów⁴⁴. Ten spis był pomocą przy opracowaniu materiałów podczas prac podjętych w 2016 r. Ostatecznie cała spuścizna została przekazana AN PTL w maju 1989 r., czyli pół roku po śmierci Dekowskiego.

Zaledwie kilka miesięcy później, w grudniu, o postęp prac wypytywał nauczyciel z Tomaszowa Maz. Janusz Wojniłowicz⁴⁵. W liście przesłanym do Archiwum wymienia szczegółowe zagadnienia, które chciałby przebadac w przechowywanych dokumentach po Dekowskim. Przywołane zdarzenie może być jedynie przykładem zainteresowania materiałami etnografa, zwłaszcza wśród badaczy historii regionalnej.

⁴² KA, brak sygn., List Anny Kowalskiej-Lewickiej do Jana Łuczковского z 8 marca 1989 r., brak numeracji stron.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ KA, brak sygn., List Jana Łuczковского do Archiwum Naukowego PTL we Wrocławiu z 5 czerwca 1989 r., brak numeracji stron.

⁴⁵ KA, brak sygn., List Janusza Wojniłowicza do Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego we Wrocławiu z 14 grudnia 1989 r., brak numeracji stron.

Różne okoliczności, w tym wzmiankowany brak funduszy, wpłynęły na brak postępu nad opracowaniem spuścizny. Przez te wszystkie lata materiał ten znajdował się w AN, lecz nie był udostępniany czytelnikom. Podobnie jak inne archiwalia, dokumenty te dwukrotnie przeprowadzano wraz księgozbiorem biblioteki w obrębie miasta Wrocławia. Najpierw z ul. Szewskiej na ul. Szczytnicką, ostatnio do nowej siedziby przy ul. F. Joliot-Curie.

Zawartość zespołu oraz najciekawsze materiały archiwalne

Dotacja otrzymana przez PTL od NDAP, w ramach konkursu grantowego na dofinansowanie działań archiwalnych⁴⁶, umożliwiła pełne uporządkowanie zespołu. Prace trwały od maja do października; uczestniczyły w nich trzy osoby⁴⁷. Wśród etapów pracy były m.in.: fumigacja materiałów, segregacja, uporządkowanie, kategoryzacja na jednostki, przekładanie dokumentów papierem bezkwasowym, opracowanie wykazu archiwaliów oraz inwentarza, wprowadzenie danych do Otwartego Systemu Archiwizacyjnego. Końcowym efektem jest udostępnienie spuścizny, opiewającej na ok. 4,8 m bieżących materiałów, podzielonych na 103 sygnatury.

Poniższy opis spuścizny ma charakter autorski. Przedstawiam w nim najciekawsze i najcenniejsze moim zdaniem archiwalia, z nadzieją, iż może to zainteresować potencjalnych czytelników oraz zachęcić do skorzystania z dokumentów w prowadzonych przez nich badaniach. Nie pretenduje to do całościowego oraz szczegółowego opisu każdej z sygnatur czy poszczególnych dokumentów.

1. Stroje ludowe (sygn. 092-102)

Uznanie i szacunek czytelników J.P. Dekowski zyskał, publikując liczne prace dotyczące strojów ludowych. Prócz wspomnianych już opracowań, które opublikowano w ramach serii APSL, drukiem ukazały się także teksty dotyczące stroju łęczyckiego⁴⁸, monografia poświęcona strojom Polski środkowej, a także inne prace poświęcone zagadnieniu w wieluńskim⁴⁹ czy opoczyńskim⁵⁰. Materiały, które gromadził na potrzeby tych publikacji, są obecnie jedną z najciekawszych części jego spuścizny. Wyróżnia je przede wszystkim duża ilość tkanin,

⁴⁶ Dokładna nazwa finansowanego projektu grantowego: „Opracowanie i udostępnienie unikatowej spuścizny po dr Janie Piotrze Dekowskim – wybitnym polskim etnografie i badaczu folkloru”.

⁴⁷ Byli to: dr Agnieszka Knychalska-Jaskulska (kierownik projektu), Marek Szajda (asystent) oraz Marcelina Jakimowicz (konsultacja merytoryczna).

⁴⁸ J.P. Dekowski, *O ludowym stroju łęczyckim*, „Ziemia Łęczycka”, nr 2 i 4, 1959.

⁴⁹ Idem, *Wieluński strój świąteczny i obrzędowy* [katalog], [w:] *Sztuka ludowa Ziemi Wieluńskiej*, red. T. Olejnik, b.d., Łódź 1965, s. 16–26

⁵⁰ Idem, *Stroje ludu opoczyńskiego* [maszynopis z roku 1948], w zbiorach AN PTL, aktualnie niedostępny.

które etnograf pozyskiwał od swoich rozmówców, ale również haftów, koronek oraz wykrojów różnych części ubioru. Sporo jest również notatek i odręcznych rysunków, dotyczących zarówno strojów męskich jak i kobiecych. Wśród wielu fiszek i dokumentów w tej części zasobu znajdują się materiały z różnych powiatów centralnej Polski: częstochowskiego, brzezińskiego, kaliskiego, łaskiego, łęczyckiego, piotrkowskiego, radomszczańskiego, rawskiego, sieradzkiego oraz wieluńskiego.

2. Pożywienie (sygn. 046-057)

Dekowski był niewątpliwym autorytetem w dziedzinie pożywienia. Jego liczne prace dotyczące tego tematu, na czele z pracą doktorską, do dziś są wartościowymi opracowaniami. W zasobach AN ważną część jego spuścizny stanowią opracowania dotyczące tego zagadnienia. Warte uwagi są przede wszystkim karty przygotowywanej tzw. „Encyklopedii pożywienia”. Zachowała się duża część tej pracy, przede wszystkim maszynopis wstępu oraz kilku rozdziałów, zatytułowanych: przegląd pożywienia, produkty spożywcze oraz pożywienie chłopskie. Zdecydowanie większą częścią są jednak fiszki oraz notatki z opracowanymi hasłami do publikacji. Porządkując ten zbiór, zastosowano dwa kryteria. Pierwsze – alfabetyczny układ haseł, wg układu sporządzonego przez Dekowskiego. Drugie – hasła w porządku przedmiotowym i alfabetycznym. W tej kategorii znalazły się różnego rodzaju hasła, które znajdowały się przynajmniej w kilku miejscach przekazanej spuścizny. Dodatkowo do tych materiałów są liczne zdjęcia, rysunki, ilustracje sprzętów domowych zaliczających się do szerokiej kategorii pożywienia. Dokumenty te są starannie opracowane; do wielu haseł dołączone są nie tylko szczegółowe opisy, ale również odniesienia bibliograficzne. Niestety nierzadko koperty zawierające dokumenty ograniczają się jedynie do niewielkiej fiszki z kilkoma słowami. Być może tego typu hasła nie zostały w pełni ukończone przez autora lub uległy zdekompletowaniu.

3. Materiały Kół Miłośników Folkloru (sygn. 021-028)

Archiwalia te zawierają bogatą dokumentację Konkursów Folklorystycznych, które odbywały się w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych na terenie woj. łódzkiego. W odniesieniu do niektórych (np.: z roku 1973) zachowały się niemal pełne zgłoszenia konkursowe. Inne przypadki to zaledwie pojedyncze prace. Cenniejszym materiałem są niewątpliwie sprawozdania, plany pracy, listy obecności, notatki z działalności Kół Miłośników Folkloru w Kaliszu, Łodzi i Opocznie. Jedna z jednostek zawiera również zbiór prac członków organizacji. Całość stanowi cenny materiał, zwłaszcza dla badaczy folkloru robotniczego. Być może posłuży w przyszłości do stworzenia pracy opisującej działalność kół w możliwie najszerszym aspekcie.

4. Materiały z badań terenowych (sygn. 029-045)

Niezwykle trafnym wydaje się określenie Dekowskiego mianem „terenowca”, zwłaszcza gdy spojrzymy na wytworzony przez niego materiał archiwalny. Są to głównie zeszyty formatu A5 lub inne, mniejsze notatniki, wypełnione zapiskami i szkicami (tzw. brulion). Poniższa tabela prezentuje wykaz wszystkich brulionów zakwalifikowanych jako wytworzone w czasie badań terenowych. Na samym początku prezentowane są powiaty uszeregowane w porządku alfabetycznym, wraz z datą powstania notatek, krótkim opisem zawartości oraz obecną sygnaturą. Ostatnie numery tabeli odnoszą się do materiałów zawierających różne treści (zapisy z kilku powiatów w jednym notesie). Nazewnictwo danych jednostek administracyjnych zachowałem zgodnie z podziałem administracyjnym lat 1957–1975 na podstawie atlasu geograficznego⁵¹. Z poniższych danych wynika, w odniesieniu do woj. łódzkiego, iż Dekowski nie prowadził badań jedynie na terenie pow. Pabianice (miasto) oraz pow. wierszowskiego, przynajmniej do roku 1970. Wśród terenów poza regionem, wyjeżdżał w celach naukowych do ościennych powiatów w województwach: kieleckim, katowickim, warszawskim oraz krakowskim⁵². Stan zachowania materiałów jest dobry. Niestety nie wszystkie notatki są czytelne, zwłaszcza te sporządzone ołówkiem.

Tabela 1. Badania terenowe J.P. Dekowskiego w latach 1945–1970 (oraz 1986) wg powiatów. Opracowano na podstawie materiałów ze spuścizny etnografa zdeponowanych w AN PTL.

L.p.	Powiat	Lata	Zawartość (uwagi różne)	Sygnatura
1.	Brzeziński	1947 1954	Notatki dot. kościołów dekanatu brzezińskiego; notatki i materiały etnograficzne; również odpowiedzi na ankiety.	PL_1032_1_029, PL_1032_1_030
2.	Kozienicki ⁵³	1965	„Sprawozdanie z terenowych badań orientacyjnych”.	PL_1032_1_031
3.	Kutnowski	1964	Notatki różne.	PL_1032_1_032
4.	Łęczycki	1956 1962 1965 1970	Badania dot. pow. łęczyckiego, (przeprowadzone przez B. Dekowską), ankiety dot. chrzcin i pogrzebów, notatki różne.	PL_1032_1_033

⁵¹ L. Straszewicz, *Atlas województwa łódzkiego*, Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych, Warszawa 1965, ss. 27.

⁵² Wielce prawdopodobne, że badania w okolicach Nowego Sącza były prowadzone w czasie pobytu Dekowskich w rodzinnych stronach Bronisławy.

⁵³ Obecnie pow. w woj. mazowieckim, przed 1975 w woj. kieleckim.

L.p.	Powiat	Lata	Zawartość (uwagi różne)	Sygnatura
5.	Opoczyński ⁵⁴	1954 1986	Badania terenowe dot. Sitowej i Staszowej Woli; dokumentacja zabytkowej stodoły w Opocznie; opis szkoły we wsi Lipiny; odpowiedzi na ankiety z gminy Osse, pow. opoczyński, wsi Mąkolice, pow. opoczyński (obyczaje weselne); badania terenowe dot. terenów nad Pilicą; materiały do kalendarza historycznego Opoczna.	PL_1032_1_034
6.	Piotrkowski oraz Piotrków Trybunalski (miasto)	1948 1956 1970	Badania dot. zwyczajów ludowych pow. piotrkowskiego i brzezińskiego; badania dot. zwyczajów pogrzebowych i chrzcielnych; wypisy dot. wsi pow. piotrkowskiego, notatki różne.	PL_1032_1_035
7.	Radomszczanski	1959 1960 1965	Badania terenowe w miejscowościach: Radomsko, Bąkowa Góra, wsie: Włynice, Ładzice, Kletnia, Białociń, Niechcice. Materiały różne dot. Bąkowej Góry i okolic.	PL_1032_1_036
8.	Rawski	1954 1955 1959	Badania terenowe we wsiach: Julianów, Boguszyce, Wielka Wola, Lipie, Strzemeszna, zał. mapka powiatu. Odpowiedzi na ankietę dot. obrzędów dorocznych; materiały różne dot. miejscowości powiatu rawskiego. Badania we miejscowościach: Jasień (różne lata), Inowódz (dot. etykiety wiejskiej, matki i dziecka, ubioru).	PL_1032_1_037 PL_1032_1_038
9.	Sieradzki	1955 1956 1958 1959 1961 1962	Sprawozdanie z badań terenowych we wsi Klonowa. Badania w miejscowościach: Klonowa, Komorniki, Ryłów; materiały źródłowe dla wsi Klonowa i Jasień. Badania terenowe dot. Pustkowi. Wyliczenia, wykazy i zestawienia statystyczno-majątkowe. Zapisy Jana Dziuby. Badania terenowe we wsi Godnica (zapisy dot. pieśni weselnej). Badania terenowe dot. wsi: Kamionacz, Nobela, Grądy, Wojciechów, Chojne. Notatki dot. stanu badań nad folklorem sieradzkim. Zał. mapa parafii rzym.-kat. Tubądzin (wykonana odręcznie).	PL_1032_1_039 PL_1032_1_040
10.	Tomaszów Mazowiecki (miasto)	1963	Materiały historyczne dot. Tomaszowa Mazowieckiego. Notatki dot. historii Tomaszowa Maz., pocztówki z widokami Tomaszowa z lat 1900–1902 (6 szt.), notatki dot. przemysłu w tomaszowskim. Autografy wójtów gminy Łazów, Niewiadów z lat 1855–1965; plan miejscowości NN (1833, kalka techniczna). Również materiały z okolic Tomaszowa (pow. brzeziński): badania terenowe w miejsc.: Łaznów oraz Krzemienica (opis kościoła parafialnego).	PL_1032_1_041 PL_1032_1_042

⁵⁴ Do roku 1975 powiat należał do woj. kieleckiego. Obecnie w granicach woj. łódzkiego.

L.p.	Powiat	Lata	Zawartość (uwagi różne)	Sygnatura
11.	Wieluński	1956 1957 1960	Badania we wsiach: Komorniki, Rychłowie, Załęcze Wielki, notatki różne.	PL_1032_1_043
12.	Różne powiaty	(1910–1915) 1954 1955 1956 1957 1960 1962 1963 1964 1970	Pow. bełchatowski – materiały dot. wsi Grocholice. Pow. grójecki ⁵⁵ – wsie: Kozietyły i Łęgowice. Pow. konecki ⁵⁶ – różne miejscowości. Pow. łaski – notatki. Pow. łowicki – notatki dot. wsi Bocheń. Do-maniewice – różne materiały (m.in. o Krzyżakach łowickich). Pow. nowosądecki – różne miejscowości. Pow. pączęzański – miejscowości: Oraczew. Gołocice, Działoszyn. Pow. poddębicki – wieś Brodnia (B. Dekowska). Pow. radomski – wieś Mąkosy Stare. Pow. skierniewicki – wieś Lipce. Pow. zduńskowolski ⁵⁷ – badania terenowe, dot. miejscowości: Widawa, Miłkowice, Zduńska Wola. Pow. zgierski ⁵⁸ – mat. dot. Mąkolic, Skotnik i inne. Notatki dot. Łodzi w latach 1910–1915. Badania terenowe z 1957 r. dotyczące wsi: Wistka, Mała Wieś, Kocierzowy, Woźniki, Zarzęcin, Węgrzynowice (pow. rawski), Regnów, Karczyska, Radzice Duże. Badania terenowe dot. wesel w pow.: brzeziński, rawski, kłobucki ⁵⁹ , wieluński.	PL_1032_1_044 PL_1032_1_045

5. Obrzędowość weselna i doroczna (sygn. 069-072 oraz 075-079)

Wesela stanowiły ważny temat badawczy w pracach Dekowskiego. Dlatego też różnorodność zgromadzonych materiałów jest dość znaczna. Wśród opisywanych są m.in.: odpowiedzi na ankiety, opisy obrzędów weselnych, notatki warsztatowe, a także opracowane hasła dotyczące tego zagadnienia uporządkowane w układzie alfabetycznym. Dokumenty te zostały zgromadzone podczas badań terenowych, w różnych okresach aktywności. Zawierają opisy zwyczajów m.in. w pow.: wieluńskim, łowickim, sieradzkim, łęczyckim, ale także w konkretnych

⁵⁵ Obecnie pow. w woj. mazowieckim, do 1975 r. w woj. warszawskim.

⁵⁶ Obecnie pow. w woj. świętokrzyskim, do 1975 r. w woj. kieleckim.

⁵⁷ Nazwa obecna, do 1975 r. miejscowości te należały do pow. łaskiego oraz pow. Zduńska Wola (miasto).

⁵⁸ Nazwa obecna, do 1975 r. miejscowości te należały do pow. łódzkiego.

⁵⁹ Do 1975 r. pow. w woj. katowickim, obecnie w woj. śląskim.

miejscowościach: Wolborzu czy Kozienicach. Pośród innych materiałów są zapiski związane z wierzeniami i obrzędowością doroczną, dotyczą np.: gaika, dyngusa, Zielonych Świątek, Sobótki, św. Jana, Bożego Narodzenia, Adwentu. Część dokumentów zawiera opisy obrzędów zapustnych i ostatekowych z okolic Łowicza.

6. Biogramy (sygn. 066 i 067)

Wśród wielu swoich zainteresowań Dekowski dużą uwagę przypisywał twórcom ludowym i ich działalności, przede wszystkim tym związanym z centralną Polską. Z tego też powodu opracował sporo biogramów, mniej lub bardziej zasłużonych dla etnografii postaci. Wiele z tego typu szkiców ukazało się drukiem, m.in. w PiMMAiE w Łodzi⁶⁰. Spuścizna etnografa zawiera nie tylko rękopisy prac przesyłanych do publikacji, ale również różne materiały: fiszki, zdjęcia, notatki, z których korzystał przy tworzeniu biogramów. Poniżej zamieszczam alfabetyczny wykaz twórców, których opracowania biograficzne znajdują się w zasobie.

Biogramy: Bentkowski Władysław, Cabała Jan (1895–1954), Czernik Stanisław (poeta, zał. fotografia), Czerwiński Stanisław (stolarz, zał. fotografie i rysunki techniczne), Glinka-Janczewski Kazimierz (1789–1880), Graeve Stanisław (1868–1912, folklorysta), Janowski Jan Nepomucen (1803–1888), Jaszczak Stanisław (zm. 1964, rzeźbiarz, stolarz), Kamiński Ignacy (1883–1974, biogram, materiały warsztatowe dot. życiorysu, informacje bibliograficzne, zbiór wycinków prasowych o Ignacym Kamińskim z zał. korespondencją), Kaźmierski Franciszek (1875–?), Kowalewski Konstanty (1873–1933), Kowalewski Sylwester (1890–1941), Kraiński Wincenty (1786–1882, ksiądz), Krawczyński Mieczysław (zbieracz folklorystyczny), Kotwin Antoni (1880–1903, rzeźbiarz, stolarz ludowy, zał. fotografie), Lissowski Leon (ur. 1869), Maurer Kazimierz (gawędziarz ludowy), Misińska Maria (ur. 1908), Morsztynkiewicz Jan (1863–1917), Muznerowski Stanisław (zm. 1925, ksiądz), Pagowski Edward Leon (1922–1971), Puffke Marian (ur. 1888, zał. świadectwo urodzenia i fotografia portretu kobiety, zał. fotografie), Piątkowska Ignacja (zał. materiały warsztatowe), Prechowski Wojciech (1849–1911, artysta malarz), Pstrokoński Antoni (zm. 1843, zał. materiały warsztatowe), Różycki Zygmunt (zm. 1930, poeta), Rode Jan (1849–1915), Rymarkiewicz Felicja (1874–1947), Rupniewski Roman (artysta, powstaniec listopadowy, emigrant), Saare Jakub (1777–1853), Ślifirski Józef (zm. 1852), Stefańczyk Jan „Walošek” (1879–1932), Szrejter Rajmund (zm. 1912, stolarz, rzeźbiarz), Topas-Bersztajnowa Emilia, Trypplin Fryderyk, Witanowski Michał Rawita (1859–1943).

⁶⁰ Zob.: „PiMMAiE”. *Bibliografia*, opr. A. Twardowska, Łódź 1994, s. 7–8. Zob. również przypisy nr 31.

7. Prace własne i obce (sygn. 005-020)

Jedną z ważniejszych części spuścizny jest zbiór prac J.P. Dekowskiego. Wśród 72 dokumentów są zarówno recenzje, biogramy, artykuły naukowe, ale również maszynopisy książek czy pracy doktorskiej. Większość z nich doczekała się publikacji. Źródło to jest o tyle ciekawe, iż przedstawia styl pracy etnografa nad tekstem, kolejne etapy edycji artykułów. Niektóre z nich są po prostu kolażem różnych ścinków papieru, na których widnieją odręczne komentarze. Prócz omawianych, w osobnej jednostce, znajduje się 15 tekstów zdefiniowanych jako obce. Są to w większości prace, których autorów można zidentyfikować po podpisie, a które zostały przesłane do Dekowskiego z prośbą o lekturę i komentarz.

8. Wypisy archiwalne i biblioteczne (sygn. 073, 074 oraz 081, 082)

Etnograf prowadził również liczne badania o charakterze historycznym, zwłaszcza w początkowym, tomaszowskim etapie swojej działalności. Pozostałością po przeprowadzonych kwerendach są m.in. odpisy z ksiąg kościelnych: Tomaszowa Mazowieckiego, Grocholic, wsi Kraśnica oraz parafii Dąbrowa. Wśród wypisów znajduje się również kilka brulionów sporządzonych podczas wizyt w archiwach⁶¹ w: Częstochowie, Końskich, Krakowie, Łaznowie, Łowiczu, Radomsku, Tomaszowie Mazowieckim. Jednostki te zawierają również obszerny materiał o charakterze bibliograficznym, sporządzany podczas różnych kwerend bibliotecznych. W większości również jest to brulion.

9. Dokumenty historyczne (sygn. 004)

Jako najciekawsze pod względem historycznym można określić materiały szlacheckiej rodziny Ostrowskich z Ujazdu. Datowane są one na lata 1799–1882. Zdecydowaną większą część materiału stanowi korespondencja, zwłaszcza listy hrabiego Jana Antoniego Ostrowskiego (1782–1845) herbu Rawicz, który był założycielem Tomaszowa Mazowieckiego (prawa miejskie w 1830 r.). Wśród innych archiwaliów są zarówno szkice synagog oraz mostu, a także inne dokumenty sygnowane podpisem hrabiego. Nie wiadomo, w jaki sposób materiały te znalazły się w posiadaniu Dekowskiego. Być może uzyskał je w czasie pracy w Muzeum Regionalnym w Tomaszowie (obecnie: Muzeum w Tomaszowie Maz. im. Antoniego hr. Ostrowskiego), które swoją siedzibę do dziś dnia ma w zabytkowym pałacu Ostrowskich.

⁶¹ Odręczne podpisy nie precyzują rodzaju archiwów. Prawdopodobnie w większości dotyczą placówek i oddziałów Archiwów Państwowych.

10. Materiały osobiste oraz korespondencja (sygn. 089 oraz 001-003)

Ostatnią z prezentowanych części spuścizny jest korespondencja etnografa. Zarówno ta przychodząca, jak i wychodząca (w mniejszym stopniu). Jednostki te prezentują inny obraz życia zawodowego, a także wiele mówią o sferze osobistej Dekowskiego. Jest to materiał ciekawy, bo gromadzony przez wiele dekad, często emocjonalny, zawierający szczegółowe informacje. Po pobieżnej lekturze listów, mogą stwierdzić, iż etnograf cieszył się szczerym szacunkiem, zarówno pracowników naukowych, regionalistów, jak i członków Kół Miłośników Folkloru. Korespondencja zaś przychodząca od krewnych wskazuje, iż był to człowiek bardziej oddany swojej etnograficznej pasji aniżeli rodzinie, co nie oznacza, że unikał kontaktów tego typu. Z pewnością zgromadzone listy mogą posłużyć jako bardzo cenne materiały dla ewentualnego biografy Dekowskiego lub innych badaczy zajmujących się historią etnografii w Polsce.

Prócz wymienionych przeze mnie serii dokumentów, w spuściznie znajduje się wiele więcej ciekawych materiałów. Są to m.in.: ankiety, kwestionariusze badawcze, szkice architektury sakralnej i wiele innych. Informacji o wszystkich jednostkach zespołu dostarczają zarówno inwentarz, jak i wyszukiwarka zamieszczone na stronie głównej PTL⁶². Warto dodać iż w zasobie AN, poza spuścizną, znajdują się również prace Dekowskiego, m.in. przesłane do redakcji „Prac i Materiałów Etnograficznych”⁶³. Wśród innych placówek, w których można znaleźć dokumenty związane z działalnością etnografa jest m.in. Archiwum Etnograficzne Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, a także wzmiankowane już muzea w Opocznie i Tomaszowie Mazowieckim.

Zakończenie

Profesor Maria Frankowska opisując przed laty stan badań w kontekście pierwszych dekad po 1945 r., pisała: „Mimo jednak przewagi opracowań materiałowych i opisowych oraz braku syntetycznych ujęć dorobek powojennej etnografii polskiej w zakresie kultury materialnej jest niemały, zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym. Zawiera wiele wartościowych pozycji cennych nie tylko dla tego, że dzięki nim ugruntowana została znajomość pewnych faktów bądź poznane nowe materiały źródłowe, ale także z racji nowego

⁶² Zob.: online: http://www.ptl.info.pl/?page_id=5469 [dostęp: 21.12.2016 r.].

⁶³ AN PTL, nr inw. 832, J.P. Dekowski, *O ostatnim ośrodku garncarstwa w Opoczyńskim*, praca przeznaczona do publikacji w „Pracach i Materiałach Etnograficznych”, t. VII, ostatecznie nieopublikowana. Ibidem, nr inw. 833, J.P. Dekowski, *Okupiny w zwyczaju ostatkowym w środkowym dorzeczu rzeki Policy (pow. brzeziński, opoczyński, piotrkowski i rawski)*, praca przeznaczona do publikacji w „Pracach i Materiałach Etnograficznych”, t. XI, przesłana w grudniu 1949 r., ostatecznie nieopublikowana. Choć w inwentarzu archiwalnym znajduje się jeszcze kilka innych artykułów Dekowskiego, niestety w chwili obecnej nie można ich zidentyfikować w rzeczywistym zasobie.

w szeregu przypadków spojrzenia na badane zjawiska kulturowe i nowych koncepcji metodologicznych”⁶⁴. Twórczość Jana Piotra Dekowskiego w dużej mierze wpisuje się w powyższą konstatację. Na gruncie badania kultury materialnej, etnografii wsi, przeprowadził on wiele cennych, a przede wszystkim dokładnych badań, czego efektem są dobrej jakości publikowane prace. Ich ilość jest ogromna, co ma swoje odzwierciedlenie również w opisywanej spuściźnie. Etnograf prezentował jednak dość klasyczne ujęcia metodologiczne, pozostając bardziej w nurcie opisowym, aniżeli głębokich i syntetycznych analiz. Tworzył artykuły oparte o ważne badania terenowe, unikając w nich różnych trendów zarówno metodologicznych, jak i koncepcji antropologicznych.

Prezentowany powyżej zasób zawiera dokumenty różnego rodzaju, pochodzące z kolejnych etapów działalności Dekowskiego. Ogromna część dotyczy prac o charakterze etnograficznym, w mniejszym stopniu krajoznawczym czy historycznym. Całość stanowi ciekawe świadectwo badań i warsztatu etnologa w Polsce w XX wieku. Ponieważ niemal wszystkie jednostki odnoszą się do terenu dzisiejszego woj. łódzkiego, archiwalia te zainteresują nie tylko współczesnych antropologów, ale również sporą grupę lokalnych badaczy i regionalistów. Na koniec warto podkreślić, iż zamiłowania folklorystyczne konsekwentnie prowadziły Dekowskiego do badań na terenach wiejskich. W tym aspekcie można stwierdzić, iż był on przedstawicielem szkoły prof. K. Zawistowicz-Adamskiej. Dlatego też przedstawiony szczegółowo wykaz badań terenowych może w sposób szczególny zwrócić uwagę tych badaczy, dla których obszary wiejskie są głównym tematem zainteresowań. Spoglądając na spuściźnię, niezaprzeczalnym wydaje się stwierdzenie o dużym wkładzie dra Jana Piotra Dekowskiego w etnografię w Polsce, jak również przyznanie mu nieformalnego tytułu wyjątkowego „terenowca” i niezwykle skrupulatnego badacza.

Summary

Legacy of Doctor Jan Piotr Dekowski in the Scientific Archive of the Polish Folkloric Society

Jan Piotr Dekowski (1907–1988) was an ethnologist, folklorist, historian associated with Archaeological and Ethnological Museum in Łódź and many other institutions. During his curious and vivid life he conducted lots of interesting researches and wrote many articles and book related to material culture of Łódź voivodeship. After his death the collection of works was hand over to the Scientific Archive of Polish Ethnological Society in Wrocław. This article try to show the most important elements of Dekowski's documents, which were worked out

⁶⁴ M. Frankowska, *Etnografia polska po II wojnie światowej*, [w:] *Historia etnografii polskiej*, red. M. Terlecka, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973, s. 238–239.

and made accessible for readers at the end of 2016. The description of significant parts of collection can be called as initial inventory, a helpful tool for all researchers, potential readers of collection, interested in such subjects as: folks attires, peasant nourishment or traditional customs.

Key words: Jan Piotr Dekowski (1907–1988), Archaeological and Ethnological Museum in Łódź, Scientific Archive of Polish Ethnological Society in Wrocław